

S A Y I 1 7 • 2 0 0 7

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

determining the authority to establish the aims of religious education and carry the responsibility for its implementation.

Generally, Islamic schools are seen as breeding grounds for religious fundamentalism, but according to the author, teachers of Islam warmly support the present system of religious education in Finland, as this system guarantees the interest of both the religious majority and minorities. Although in both of these countries Muslims are welcomed to function as social actors in the civil society, they also face problems. Neither Finland nor Ireland is shy of public displays of religious symbols attached to Islam. But in Ireland there is a general prejudice against girls wearing an Islamic headscarf, which makes it difficult for them to find a place in a secondary school.

Though the author states that all member states of the European Union are constitutionally committed to religious freedom and non-discrimination, Europe is at the beginning of its development towards becoming a multicultural society and is still far from reaching that aim. With the purpose of being accepted in Europe, which is a multireligious community, Muslims should create a religious infrastructure in the existing legal and social framework. This is because presently the Christian religious communities, which represent the majority, enjoy legal and social advantages as well as a larger autonomy, than other religious communities. The author asserts that religious freedoms of minorities are the litmus test for Europe.

Consequently, it is possible to say that the author has a positive approach to the matter in consideration and she is quite objective in explaining the problems of Muslims in these countries.

M.Macit Kenanođlu
Fatih University/Istanbul

An Ottoman Mentality - The World of Evliya Çelebi

Robert Dankoff

with an afterword by Gottfried Hagen, revised second edition, Leiden-Boston: Brill, 2006. XXI+279 sayfa.

Evliya elebi'nin *Seyahatname*'si üzerinde tartişmasız en yetkin isimlerden biri olan Robert Dankoff, bu kitabında okuyucuya *Seyahatname* üzerinde yıllarca yaptığı çalışmaların âdeta damıtılarak zenginleştirilmiş bir derlemesini sunmaktadır. Gerçekten de Dankoff, kitabın telif surucine katkıda bulunan

kişi ve kurumları saymak amacıyla kaleme aldığı teşekkür yazısında (s. xix), kitap bölümlerinin her birinin aslında farklı amaçlarla ve farklı tarihlerde tertip edilmiş olduğunu ifade eder. Bu durum Suraiya Faroqhi tarafından yazılan kitabın önsöz (Foreword) kısmında da belirtilmektedir. Yazısına bir yandan Evliya Çelebi *Seyahatname*'sini daha iyi anlamının yollarını irdelemekle başlayan Faroqhi, öte taraftan bu amaçla şu ana değin girilen çalışmaların bir dökümünü verir. *Seyahatname* üzerine yapılan araştırmaların tarihi seyrini takip eden okuyucu, Dankoff'un bu son eserinin bir anlamda "Evliya Çelebi çalışmaları"nda geldiği son noktayı temsil ettiğini rahatlıkla fark edebilir. *Seyahatname*'nin muhtelif bölümlerinin neşri, *Seyahatname*'de yer alan bilgilere istinaden oluşturulan monografiler ve yine bu eserden hareketle Osmanlı dünyasına dair yaptığı değerlendirmelerden sonra Dankoff, artık Evliya Çelebi'yi bizatihi Evliya'nın kendi kaleminden yazmayı denemiştir.

An Ottoman Mentality, okuyucunun kitapta anlatılanları kolayca takip edebilmesini sağlayan, ustalıkla inşa edilmiş bir çatıya sahiptir. Dankoff, giriş (Introduction) bölümünde *Seyahatname*'nin muhtevasına göre Evliya Çelebi'nin yaptığı yolculukların kronolojik bir sıralamasını verir. Bu sayede on ciltlik devasa bir eserden seçilen alıntılarının sıkça kullanıldığı kitaptaki olayların ve anlatıların tarihî seyri daha iyi kavranabilmektedir. Bu bölüm Dankoff tarafından daha önceki bir tarihte hazırlanan *A Guide to Seyâhât-nâme of Evliya Çelebi* adlı çalışmaya dayanmaktadır. Bundan sonra kitabın bölümleri kısa içerikleriyle beraber teker teker sıralanır s. 7-8). Böylece Dankoff, bir anlamda kitabının tanıtımını giriş kısmında bizzat yaparak okuyucunun kitaptan azami ölçüde faydalanabilmesinin yolunu açar.

Evliya Çelebi İstanbul'da (Haliç) doğmuş ve yetişmiştir. Çocukluğunun ve ilk gençliğinin, *Seyahatname*'de sıkça bahsettiği babası Mehmed Zilli'nin mesleği icabı Unkapanı civarında geçtiği bilinmektedir. Evliya Çelebi, sarayda baş kuyumcu olarak hizmet veren babası vasıtasıyla sarayla tanışmış ve Ayasofya'da Kur'an okurken IV. Murat'ın gözüne girerek sarayda kendine daimi bir yer edinmiştir. Bu kısa hayat hikâyesi, Dankoff'un kitabında dayandığı iki temel varsayımın zeminini teşkil eder. Dankoff'a göre, Evliya Çelebi'nin dünyasının merkezi "İslâmbol"dur. Evliya ziyaret ettiği yerleri tarif ederken sıkça İstanbul'la kıyaslamalar yapar. Hatta *Seyahatname*'nin ilk cildinin bütünüyle Osmanlı başkentine tahsis edilmiş olması bir hayli manidardır. Evliya Çelebi'nin iyi bir Sünnî İslâm eğitimi aldığıının altını çizen Robert Dankoff, yukarıdaki saptamaların ardından ortaya birbiriyle bağlantılı iki varsayım atar. İlkin, meselelerin belirli bir Osmanlı algısına özgü değerlendirme ve yorumlanması esasına dayanan ve "Osmanlı zihniyeti" olarak adlandırılabilir bir

olgudan söz edilebilir. İkincisi Evliya Çelebi, Osmanlı zihniyetini örneklemek amacıyla kullanılabilir "tipik" bir Osmanlıdır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, *Seyahatname*'nin belirgin biçimde İstanbul-Kahire eksenini etrafında inşa edilmiş olduğudur. Dankoff, giriş bölümü ile "Man of Istanbul" adını taşıyan birinci bölümün ilk yirmi bir sayfasında, Evliya Çelebi'nin eserini hangi iç kıstaslara göre tertip ettiğini inceler. Buna göre, İstanbul ve Mısır'a ayrılmış ilk ve son ciltlerin karşılaştırılması büyük önem taşır. Evliya Çelebi'nin algısına göre, İstanbul ve Kahire Osmanlı dünyasının iki başkentidir. *Seyahatname*'de bu kentlerin toplumsal yapısına ve iktisadi durumlarına ayrıcalıklı bir yer verilmektedir. Dankoff, ilk ve son ciltlerin özel bir konuma sahip olduklarında ısrarcı olmakla birlikte, diğer ciltlerin de gelişigüzel bir sıralamanın eseri olmadığını, her cildin başlangıç ve bitiş olaylarını birbirleriyle bağlantılı biçimde değerlendirerek sergiler. Bu hâliyle ilk bölümün 21. sayfaya kadar gelen kısmı, giriş yazısının devamı gibi ele alınabilir.

Seyahatname, Evliya Çelebi'nin alegorik bir hayat hikâyesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Dankoff, *Seyahatname*'nin Evliya Çelebi'nin bir "seyyah" olarak doğduğu anla, yani Evliya'nın yirminci yaşında yolculuğa çıkma arzusunu temsil eden ve bu uğurda Hz. Peygamber'in rızasını aldığı bir rüyanın anlatımıyla başlatılmasını anlamlı bulmaktadır (s.25-26). Bu tarihten önceki Evliya'ya dair koca ciltlerde pek az malumat vardır. Evliya Çelebi'nin uzak diyarlara seyahat etme kararını alırken "anne, baba, hoca ve birader" baskısı ile yüz yüze kaldığına bakılırsa (s.22), giriştiği uzun mesafeli yolculuklara meşruiyet kazandıran bu rüyayı *Seyahatname*'nin başına neden koyduğunu anlamak kolaylaşır. *Seyahatname*'nin otobiyografik yapısı, okuyucuda Dankoff'un derlemesinde yer yer Evliya Çelebi'nin hayatının tek taraflı ele alındığı ve kimi zaman inanılması güç hadiselerle çevrili bu yaşam öyküsünün sorgulanmadan kabullenildiği kanaati uyandırabilir. Böyle durumlarda Dankoff, yaptığı alıntılara sonuna kadar sadık kalmış ve *Seyahatnamenin* havasını bozmamaya özen göstererek bölüm sonlarındaki kısa açıklamalarla yetinmiştir.

"Man of Istanbul" (s. 9-47) başlığını taşıyan ilk bölüm, kendi içinde iki konuya ayrılmıştır. Daha önceden belirtildiği gibi, yirmi birinci sayfaya kadar gelen kısımda Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'yi hangi ölçütleri göz önünde tutarak telif ettiğine ve eserin iç yapısının ne tür bir şemaya oturduğuna dair saptamalar yer alır. Bundan sonra gelen sayfalarda Dankoff, *Seyahatname*'de Evliya Çelebi'nin Unkapanı civarında geçirdiği çocukluğuna dair kısıtlı ve dağınık vaziyette bulunan bilgileri bir araya getirir. Evliya'nın çocukluğundan

itibaren hayatında belirleyici rol oynayan insanlar ve bunlarla kurduğu ilişkiler bu bölümün konusudur. *Seyahatname* müellifinin küçük yaştan itibaren geniş bir ilim muhitiyle birlikte olduğu ve en azından eğitim alanında ailesinin toplumsal statüsünden faydalandığı anlaşılmaktadır.

İlk bölümde Evliya Çelebi'nin ağzından sarayda geçirdiği günlerin anlatıldığı paragraflar muazzam bir içtenliğe ve sadeliğe sahiptir. Bu sayede IV. Murat dönemi saray hayatı hakkında bir fikir edinmek mümkün görünmektedir. Ayrıca sultanla kurduğu kişisel ilişkiyi nakletmekten son derece hoşnut olduğu anlaşılan Evliya Çelebi, padişahla ilgili anılarını kaydettiği yerlerde IV. Murat'ın kişiliği ve gündelik hayatına dair değerli bilgiler verir. Burada Robert Dankoff'un, Osmanlı yaşayışına ve saray adabına bu denli yakın bir anlatımı, son derece canlı bir üslup ve renkli ifadelerle İngilizce'ye aktarma başarısını gösterdiğinin altı çizilmelidir.

“Man of Istanbul”da Melek Ahmet Paşa ile ilgili olarak anlatılan bir olay, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'yi tertip ederken başvurduğu kaynaklara dair ipuçları vermektedir. IV. Murat 1638 yılında Bağdat Seferi'ne çıkmadan önce, İstanbul'da faaliyet gösteren bütün dükkânların ve binaların bir müfredat defterinin hazırlanmasını emretmiştir. Bu talep doğrultusunda oluşturulan defter, sefer dönüşünde Melek Ahmet Paşa'ya takdim edilmiştir. Dankoff'un kanaatine göre, *Seyahatname*'nin ilk cildinin sonunda İstanbul'daki zanaatkâr ve tacirlerin teferruatlı şekilde anlatıldığı bölümün kaynağı, Evliya Çelebi'nin Melek Ahmet Paşa'dan bir süreliğine ödünç aldığı bu defter olmalıdır.

Kitabın ikinci bölümü “Man of the World” (s.48-82) başlığını taşır. Robert Dankoff, kitabın bu bölümünde işe Evliya Çelebi'nin dünya algısını şekillendiren etkenlere dikkat çekerek başlar. Evliya Çelebi, sarayda eğitim almış İstanbullu bir Türk olarak Sünnî İslâm inancının temel değerlerini benimsemiştir. Bu durum, onun yolculukları boyunca karşılaştığı yerleşim birimlerine ve şahit olduğu farklı toplumsal, idari ve dinsel uygulamalara bakışını büyük ölçüde belirleyecektir. Söz gelimi Evliya Çelebi, gelişmişlik seviyesi ile kentleşme –bir yerleşim yerindeki mesken, imaret ve kamu binalarının sayı ve mimari kalitesi– arasında doğrudan bağlantı kurma temayülündedir. Ziyaret ettiği her kasaba ve şehri “evsaf” başlığı altında inceler. Bu gözlemlere kent sakinlerinin yaşam standardını ve sosyo-kültürel özelliklerini de katar. Örneğin Evliya Çelebi'nin bir yerleşimi diğerleri arasında bir yere oturtmada başvurduğu ölçütlerden biri bedesten ve hamamların varlığıdır.

Gerçekten de Evliya Çelebi'nin iyi eğitilmiş bir Müslüman olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Dankoff, Evliya'nın gezdiği bölgelerde inceleme fırsatı bulduğu İslâmî eserlere karşı ilgisinin yüksek olduğunu ve betimlemelerinde

kimi zaman abartmalara kaçmakla birlikte, genellikle kesin ve doğru bilgiler verdiğini söyler. Buna karşılık Evliya Çelebi, Hıristiyan yapıları ve kadim medeniyetlere ait abide ve kalıntılar hakkında üstünkörü gözlemler ve değerlendirmeler yapmaktadır. İslâm eserlerine dair tariflerinin içine bazen kendi kanaatlerini katacak kadar yakın ilgi gösteren Evliya'nın bu tutumu, büyük ihtimalle mensubu olduğu kentli muhitin dünya görüşü ile ilgilidir. Dankoff'a göre kentlerin mimari yapıları ve toplumsal örüntüsü hakkında dikkatli bir gözlemci olan Evliya Çelebi'nin, misafir edildiği zengin çiftlikler dışında, kırsal hayattan neredeyse hiç bahsetmemesinin sebebi yine bu anlayıştır.

Kitabın ikinci bölümü, Evliya Çelebi'nin Osmanlı âleminin sınır boylarında yaptığı gezilere dair ilginç notlarla doludur. Robert Dankoff bu kısımda, Evliya'nın "tuhaf" olarak nitelediği şeylerin Osmanlı dünyasına yabancı uygulama ve kavramlarla örtüştüğüne işaret eder. Bu tespit bilhassa Osmanlı ülkesinin kuzey ve güney hudutları için geçerlidir. Dankoff'a göre, Evliya'nın Osmanlı topraklarının dışına taşıdığı anlarda hayal gücü devreye girmektedir. Bunun dışında Evliya Çelebi, diplomatik görevlerle katıldığı İran gezilerinde –yeri geldiğinde Safevi devletinin idari başarılarını teslim etmekle birlikte– suçlulara işkence edilmesi gibi birtakım devlet uygulamalarını kınamakta ve Şii âdetlerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.

"Servitor of the Sultan" (s.83-114) ismini taşıyan üçüncü bölüm, bir kez daha Evliya Çelebi'nin mensup olduğu toplumsal tabakanın genel değerlerinin muhakemesini şekillendirmede ne kadar etkili olduğunu anlamamızı sağlar. *Seyahatname*'yi değerlendirirken akılda tutulması gereken hususlardan biri, Evliya Çelebi'nin hem yetiştiriliş tarzı hem de sonradan edindiği sosyal statü bakımından seçkin bir zümrenin değerlerini temsil ettiğiidir. Bu zümre aynı zamanda, günün birinde devlet kademelerinde kendine yer bulan insanlara bir nevi yükselme basamağı olarak hizmet etmektedir. Bu tespit doğrultusunda Evliya Çelebi'nin de, çağdaşı olduğu diğer Osmanlı düşünürleri gibi, güçlü bir devlet idaresinin gerekliliğine duyduğu inanç şaşkırtıcı değildir.

Robert Dankoff, *Seyahatname*'den derlediği örneklerle Evliya'nın Osmanlı idari ve toplumsal yapılanmasında istikrar ve düzenden yana olduğunu sergiler. *Seyahatname*'nin İstanbul'dan bahseden kısmında yer alan esnaf resimleri, bir anlamda Evliya'nın toplumsal düzende önceliğin hangi sınıflara bırakılması gerektiğine dair sahip olduğu fikrin kâğıda yansımasıdır. Keza Evliya Çelebi'nin cami, medrese ve imaret gibi kamu yapılarına ve Osmanlı müdafaa hattını oluşturan müstahkem yapılara duyduğu hayranlık aynı zihniyetin ürünüdür. *Seyahatname* yazarı, kimi durumlarda bir hayli ileri giderek Sapanca Gölü, Sakarya Irmağı ve İzmit Körfezi'nin birleştirilmesi, Süveys'te

bir kanal açılması ve Akabe Körfezi'nde hac kabilelerinin geçişini sağlayacak toprak bir şeridin sağlanması gibi iddialı devlet projeleriyle karşımıza çıkar.

Dankoff, Evliya Çelebi'nin, sistem içinde kalmak kaydıyla, birtakım Osmanlı uygulamalarına eleştiriler yönelttiğini ifade eder. Evliya Çelebi'nin özellikle Celali İsyanları'nı bastırmak amacıyla girilen askerî operasyonlardaki bazı karar ve uygulamaları adaletsizlik olarak nitelediği olmuştur. Bununla birlikte, Evliya bu hususta dönemin diğer Osmanlı münevverlerinin çizgisini izleyerek aksaklık ve adaletsizliklerin kaynağını kişilerde bulur. Dankoff'a göre, *Seyahatname* müellifinin savaş yıllarında taraflarca gerçekleştirilen yağma ve talan hadiselerinde nispeten nesnel bir insancıl tutuma sahip olduğu düşünülebilir. Bilhassa Tatar gruplarının Leh ve Macar yerleşimlerine yaptıkları baskınları anlatırken, buralarda yapılan zulmü tasvip etmediğini –en azından Tatar saldırılarının uygunsuz biçimler taşıdığını– ihsas ettirir.

Kitabın “Gentleman and Dervish” (s.115-152) başlıklı dördüncü bölümünde Dankoff, Evliya Çelebi'nin hayatı boyunca üstlendiği misyonlar ve temsil ettiği değerler bakımından hak ettiğini düşündüğü dört tanımlama üzerinde durur: Çelebi, derviş, müezzin ve seyyah. Kuşkusuz bu kimliklerden en baskını “seyyah”tır. Bununla beraber Robert Dankoff, bu dört sıfatın her birine müstakil alt başlıklar açmak suretiyle *Seyahatname*'den seçtiği örnekleri sıralar.

Robert Dankoff'un altını ısrarla çizdiği gibi, Evliya Çelebi'nin hakikaten Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm sathını dolaşmak ve gördüklerini bir çatı altında birleştirdiği bir anlatı yaratmak istediği açıktır. *Seyahatname*'sinin başına yerleştirdiği “rüya” ile, okuyucuya elindeki eserin belirli bir gayeye matuf olduğunu kavratmak istediği düşünülebilir. “Gentleman and Dervish”, Evliya'nın kendisini sabit makamlara bağlayacak devlet görevlerinden bilinçli şekilde uzak durduğunu gösteren örneklerle doludur. Üstelik Dankoff'a göre, Evliya Çelebi seyahatlerinin masraflarını karşılamak için kabul ettiği görevleri asıl mesleği olarak algılamak yerine, kendisini Osmanlı coğrafyasının uzak köşelerine taşıyacak vasıtalar olarak görmüştür. Bu durum ayrıca, Osmanlı idari sisteminin kişisel bağlılık ve himaye esasına dayanan modern öncesi şartlarına dair açıklayıcı örnekler sunar.

Kitabın bu bölümünde Robert Dankoff, Evliya Çelebi'yi birçok farklı karakterle karşımıza çıkarır. *Seyahatname*'deki çok yönlü kişiliği ile Evliya Çelebi, belki de Osmanlı edebiyatının kişisel ayrıntıları en fazla ifşa edilmiş şahsiyetidir. Mesela *Seyahatname* Evliya'yı seyyah denince akla gelen diğer insanlardan ayıran ilginç bir özelliğini açığa vurur. Evliya Çelebi her ne kadar Girit'i, İstanköy ve Rodos gibi Ege adalarını ziyaret etmişse de, deniz yolculuklarını

sevmez ve mümkün olduğunca su yüzeyine çıkmaz. Genç yaşlarında tecrübe ettiği muhataralı bir Karadeniz seyahatinden sonra deniz yolculuklarına karşı her zaman mesafeli olmuştur (s.146-147).

“Raconteur” (s.153-184) ismini taşıyan beşinci bölüm, Evliya Çelebi de-nince akla gelen tartışmaya ayrılmış vaziyettedir: *Seyahatname*’deki bilgilerin ne derece güvenilir ve inanılır olduğu meselesi. Robert Dankoff, bu hususta kıstaslar geliştirme çabasıdadır. Evliya Çelebi’nin olayları anlatım tarzını değerlendirirken Osmanlı edebiyat geleneğinin ikili yapısını göz önünde bulundurmak gerektiğine dikkat çeker. Bir Osmanlı anlatısında, tıpkı Evliya Çelebi’nin yaptığı gibi, eğitime ve eğlendirme amaçları uzlaştırılmalıdır.

İki sebepten ötürü *Seyahatname*’de verilen bilgiler temelsiz veya büyük oranda gerçekten uzak olabilir. Dankoff bu iki sebebi, Evliya Çelebi’nin kendince önemli kabul ettiği bir hadisenin veya mekânın uzağında kalmaktan duyduğu rahatsızlık ve anlatımının tekdüzeleşmesini engellemek maksadıyla hikâyelerine kurgusal öğeler katma eğilimi olarak açıklar. Buna göre Evliya Çelebi, *Seyahatname*’sinde yer vermek istemesine rağmen, hakkında pek bir şey bilmediği olay ve yerlerde hayal gücünü devreye sokabilmektedir. Bilhas-sa batı Avrupa’ya yaptığını iddia ettiği hayali yolculuklar böyle bir ihtiyaçtan kaynaklanmışa benzemektedir. Dankoff’un bahsettiği ikinci şıkta ise Evliya okuyucuyu kandırma veya “ikna etme” amacını taşımaz. Dankoff’un iddiasına bakılırsa, *Seyahatname* yazarı dikkatli okuyucusunun hangi konularda “latife”ye başvurduğunu, hangi konularda ise kalemını ciddi ve gerçek bir olayı nakletmek amacıyla kullandığını ayırt edebildiğini farz etmektedir. Robert Dankoff, son tahlilde Evliya Çelebi *Seyahatname*’sinin güvenilir bir tarihî kaynak olduğu fikrini izhar eder.

Bununla birlikte Robert Dankoff, *Seyahatname*’de verilen rakamların son derece ihtiyatla kullanılması gerektiğinin farkındadır. Evliya Çelebi, iyi tanıdığı kent ve kasabaların yine iyi bildiği İslâmî eserlerini tarif ederken gerçeğe yakın sayılar kullanır. Fakat bunun dışında çoğu durumda, kitabına kaydettiği sayılar “büyüklüğü” ya da “sıralamayı” niteleyen izafi değerlerdir. Hele iş antik yerleşimlere geldiğinde, rakamlar sadece kadim devirlerin insan havsasına sığmayan zenginliğini ve canlılığını betimlemek üzere kullanılan abartmalar hâlini alır.

Kitabın son bölümünü oluşturan “Reporter and Entertainer”ın (s.185-214) sorusu, Evliya Çelebi’nin *Seyahatname* ile hitap etme arzusunda olduğu kitlenin kimlerden teşekkül ettiğiidir. Bu sorunun yanıtı, Evliya Çelebi’nin deneyimlerini kâğıda aktarırken ne gibi önceliklere sahip olduğunu ve üslubunun inceliklerini anlamamıza yardımcı olabilir. Robert Dankoff, Evliya’nın, araların-

da padişah da bulunmak üzere, Osmanlı yönetici tabakasından bazı kişilere seyahatlerini anlatma fırsatı bulduğunu yazdığını söyler. Ayrıca Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'ye hayatının son yıllarını geçirdiği Mısır'da nihai şeklini verdiği akıldaki tutmak gerekir. Buradaki ikameti müddetince kendisine maddi ve manevi destek sağlayan seçkin insanlara ait iki liste veren Evliya Çelebi'nin, bu listelerde neredeyse tek bir Arap isminden bile bahsetmemesi ilginçtir.

Evliya Çelebi yerleşim birimleri ve kaleler gibi bazı konularda verdiği bilgilerin ikna edici olmasına dikkat eder. Bu nedenle bizzat görmediği veya yeterince inceleme fırsatı bulamadığı yerler hakkında okuyucuyu uyararak kısa geçer. Aksine, şahsen gözlemlediği mekânlarda ölçümler yaptığını belirterek rakamlar verir. Robert Dankoff, Evliya Çelebi'nin yaptığı gözlemlerde dürbün kullandığını yazmaktadır. Evliya'nın şehirler hakkında malumat toplarken başvurduğu yöntemlerden birisi de önceden bir örnekte değinildiği gibi, resmî kayıtlardır. Hatta Evliya Çelebi bazen bu kayıtları bile şüpheyile karşılamakta ve resmî evraktaki rakamları kendi hesaplamalarıyla karşılaştırmaktadır. Son olarak, *Seyahatname* müellifinin birçok dildeki yazılı kaynaklardan yararlandığını iddia ettiği ve *Seyahatname*'nin çok sayıda mezar taşı yazısı ve cami kitabesi ihtiva ettiği hatırlatılmalıdır.

İlk başta yukarıda anlatılanlarla tenakuz hâlinde olduğu düşünülse de, *Seyahatname* aynı zamanda "acâib ü garâib" ile dolup taşmaktadır. Burada yer alan sayısız efsane ve inanılması güç anekdot, bir bakıma Evliya Çelebi'nin kalem ustalığının eseridir. Evliya Çelebi'nin folklor ve apokaliptik anlatılar hususunda bir hayli birikimli olduğu söylenebilir. Dankoff'un ifadesine göre, burada ilginç olan gayrimüslimlere ait efsane ve mucizeleri aklen muhakemeye tabi tutmaktan sıkılmayan Evliya'nın, Müslüman halk arasında yaygın olan inanışları pek sorgulamadan kabul edebilmesidir. Bu tutum bir ölçüde İslâm toprakları hakkında değerlendirmeler yapan yabancı seyyahların kuşkuculuğunun hoş bir karşı örneği olarak ele alınabilir.

Sonuç itibarıyla Evliya Çelebi'nin eğitimli Osmanlı zihniyetinin temsilcisi olduğu varsayımına geri dönersek, *Seyahatname*'nin bir ucu ölçülebilir tarif ve gerçeklere dayanan, diğer ucu ise akla sığmayan mucize, keramet ve rüya tabirlerine varan hususlara yer vermesi bu kitabı okuması beklenen kitlenin beklentileriyle uyuşmaktadır. *Seyahatname*'de bir taraftan devrin eğitimli şahsiyetlerinin ilgi duyduğu coğrafi ve teknik bilgiler bulunmakta, öte taraftan yine aynı kitlenin beklediği edebî hüneri sergileyebilmek ve etkileyici bir hayal gücü gösterebilmek adına doğaüstü unsurlara yer açılmaktadır.

An Ottoman Mentality'nin tanıtım yazısında mutlaka zikredilmesi gereken iki isim daha vardır: Suraiya Faroqhi ve Gottfried Hagen. Bu iki araştırmacının

yazılarıyla kitaba katkıları, 17. yüzyıl Osmanlı düşünce tarihi ile ilgilenenler açısından önem taşır. Özellikle Hagen tarafından kaleme alınan “Ottoman Understanding of the World in the Seventeenth Century” (s. 215-256) başlıklı yazı, tek başına bir araştırma eseri olarak ele alınabilir. Bu yazı sayesinde, Osmanlı tarihinin en meşhur müelliflerinden biri olan Evliya Çelebi'yi, 17. yüzyıl Osmanlı fikir hayatı ve cılız biçimde de olsa değişme temayülü gösteren Osmanlı edebî gelenekleri içinde bir yere oturtmak kolaylaşır.

Özgür Kolçak
İstanbul Üniversitesi

Society and Politics in an Ottoman Town Ayntab in the 17th Century

Hülya Canbakal

Leiden: Brill, 2007. XV+213 pp.

One of the favorite research themes in contemporary Turkish historiography is still urban history. Canbakal's study, which is also a part of the genre of this literature, differs from similar ones with its rigorous sociological perspective. Her main purpose is to explore the patterns of politics in everyday life. With this purpose in mind she treats the court registers of Ayntab as a mirror for the local distribution of wealth and power in the seventeenth century. This choice, as expressed very clearly by Canbakal herself, represents the point of view which belongs to one of the leading contemporary sociologists; P. Bourdieu. In Bourdieu's view, the law is a cultural domain that constitutes and consecrates the social reality as it is. Therefore, it is more closely related to the social world and relations of power than other cultural fields.

Canbakal's study consists of three parts. In Part One, geography, population, economy, ethnicity, and several related aspects of Ayntab are discussed in detail to establish a contextual background for later discussions and considerations.

After describing the context, in Part Two the author tries to identify first who were the local elites, and then how they acquired power and wealth. One of the main themes here revolves around the fact that the *askeri* (tax-exempt service nobility) status and wealth are two related sources for becoming a local elite.